

SPIJT

Preek, gehouden voor de Remonstrantse Gemeente Eindhoven op 29 april 2018

Schrifttekst: 1 Kronieken 21

Inleiding

Ik zal niet de enige zijn, die meerdere malen heeft geprobeerd te bijbel van kaft tot kaft te lezen – en die daarbij is gestrand in de woestijn van droge opsommingen, een dorre stijl en een sjabloonachtige verhaaltrant. Het begint aardig, met de mythische, sprookjesachtige en tot de verbeelding sprekende verhalen over de schepping en de oertijd, de aartsvaders en de naar Egypte ontvoerde Jozef, de lotgevallen van Mozes en zijn volk. Dan ben je echter nog maar halverwege Exodus, het tweede Bijbelboek. Dan begint het stroperig te worden. We belanden bij al die voor huidige oren even saaie als ondoorgrondelijke leefregels, stambomen (waarvan we overigens in Genesis al voorproefjes hebben gehad) en inventarislijsten. Doorbladeren wil helpen, maar de traagheid van de wijsheidsboeken en profeten waarop we verderop stuiten is al even tergend. En zelfs de verhalende passages kunnen op den duur gaan vervelen. De bordkartonnen personages en de schematische plots voldoen niet aan de hedendaagse normen voor boeiende lectuur.

Inmiddels ben ik de literaire waarde en de schoonheid van die traag stromende rivier wel meer gaan waarderen. In de loop van mijn leven - en door kennis te maken met uit steen gebeitelde vuistdikke romans uit het recente verleden - heb ik er wel een zintuig voor ontwikkeld voor de zwerfkeiachtige vorm en stijl van de bijbel. Als je je zelf ertoe zet om innerlijk te vertragen en te genieten van een zekere cadans en uitvergroete details, gaat er een wereld voor je open.

Los daarvan heb ik zojuist ook een eenzijdig beeld geschetst. Er is in mijn ogen namelijk op zijn minst één deel van de bijbel, dat wel degelijk wordt gekenmerkt door gelaagdheid en psychologische rijkdom – en dat ronduit spannend is. Het is de Davidsgeschiedenis. De personages in deze geschiedenis, die de boeken Samuel en het eerste boek Kronieken beslaat, kennen een opmerkelijke psychologische complexiteit en het verhaal wordt met de nodige spanning opgebouwd. Bij het verhaal houden we de adem soms in en blijven we gespitst op iedere volgende stap, juist dankzij de complexiteit van de personages. De personages hebben met elkaar een haat-liefde-verhouding, hebben evenveel goede als kwade kanten en liggen geregeld met zichzelf overhoop. Het zijn de noodzakelijke en voldoende voorwaarden voor een spannende en intrigerende plot, die niet makkelijk en voortijdig wordt opgelost.

Binnen de Davidsgeschiedenis is er één verhaal waarvan we in dit opzicht in het bijzonder kunnen genieten: het verhaal van de volkstelling en van de dorsvloer van Ornan of Arauna. Laten we dit uitvoerige verhaal eerst eens rustig op ons inwerken.

Preek

Het roemruchte verhaal van de dorsvloer van Ornan wordt in de bijbel twee keer verteld. De versie uit Kronieken heb ik vandaag gekozen. Alleen al het aantal personages is indrukwekkend: David, Joab, de profeet Gad, de Satan of verdeler, de engel des verderfs, de heer Ornan en last but not least God zelf. De magisch-mythische sfeer is bijna filmisch van aard. Spielberg, grijp je kans, zou ik zeggen. Maar vooral de innerlijke strijd van David en zijn aanvaringen met zijn minister Joab, met zijn adviseur Gad en met God zelf maken het verhaal zo boeiend. Het is één groot 'argument' in de Engelse zin van het woord, één groot geschil.

Het verhaal begint ermee dat David, tegen beter weten in, iets in zijn hoofd heeft gezet en daarvan niet is af te brengen. Hij wil, nu hij op het hoogtepunt van zijn macht is, zijn volk in kaart brengen. Het is Joab die David probeert op andere gedachten te brengen. Waarom? Waarschijnlijk omdat een volkstelling een uiting is van gebrek aan vertrouwen en zelfvertrouwen. Het is een uiting van calculerend gedrag en controledrift – iets wat een koning die zich door God geleid mag weten, misstaat. Het is ook een vorm van je zelf feliciteren en op je lauweren rusten – in plaats van aan het werk gaan en alert blijven op nieuwe ontwikkelingen die om een bestuurlijke reactie vragen.

Hoe dan ook: het lukt Joab niet om David op een ander spoor te brengen. Eenmaal begonnen met de bureaucratische operatie echter, begint David het benauwd te krijgen. Zijn geweten peelt op. Hij ziet in dat hij niet naar Gods hart heeft gehandeld. In de versie in II Samuël staat dat heel beeldend: “Toen David de volkstelling had laten houden, begon zijn hart te bonzen en zei hij tegen de Heer: ‘Ik heb gezondigd...’”. Een van de veel staaltjes van innerlijke tweestrijd in David, die uitloopt op berouw en ommekeer. In de Kroniekenversie wordt dit conflict als het ware veruitwendigd door God binnen het verhaal te laten optreden en zijn misnoegen te laten uiten, hetgeen dan de scrupuleuze reactie van David uitlokt.

Daarop komt de huisprofeet Gad op het toneel, om één en ander kracht bij te zetten. (We hebben dat eerder meegemaakt, toen de profeet Natan een hartig woordje kwam spreken met David die zijn officier Uria de dood had ingejaagd. Het is voor een koning geen goed teken, als er een profeet op de stoep staat.) Terug naar Gad. David heeft zich innerlijk al bekeerd en zijn fout ingezien, maar daarmee ontkomt hij niet aan zijn straf. Gad stelt die straf in het vooruitzicht. Nu lijkt het verhaal tot een afronding te komen. De straf moet worden voltrokken en daarmee het evenwicht worden hersteld en David zijn lesje te leren. God zelf en de verteller zijn op dit punt van het verhaal echter erg gewiekst en doen een meesterlijke zet, om het gebeuren op gang te houden....

Bij monde van Gad plaatst God David voor een keuze, voor zover het over de aard van de straf gaat. Op zich is dit een verlamdende manier om iemand voor het blok te zetten, waardoor het verhaal in het niets of een open einde dreigt te eindigen. In dit geval leidt het tot extra spanning. David zelf geeft toe dat hij schaakmat is gezet met het gruwelijke dilemma (of trilemma). Maar hij telt zijn knopen - en neemt een op het oog nobel besluit, dat hij onderbouwt met woorden die hem in een goed daglicht moeten plaatsen. Zo lijkt hij nog redelijk uit de hele situatie te gaan komen.

Om te begrijpen wat hier gebeurt, moeten we even een pas op de plaats maken en de aard van de alternatieven proberen te begrijpen, die David worden voorgelegd. Dat zijn achtereenvolgens: drie jaar hongersnood (in II Samuel zeven jaar trouwens), drie maanden vervolging of drie dagen de pest, aangeduid als het zwaard van God. Hoe korter de straf duurt, hoe intenser en gruwelijker ze zal zijn. David mag dus kiezen tussen een korte en hevige slag met een vlijmscherp zwaard enerzijds en een lange kwelling met de botte bijl anderzijds. Daarbij wordt het derde alternatief, de pest, blijkbaar ook nog eens gezien als een straf waarin God zelf rechtstreeks de hand heeft – dit een kwestie van het wereldbeeld en levensbesef van de cultuur waarin het verhaal is ontstaan – terwijl de andere straffen worden voltrokken door tusseninstanties, zoals de natuur (bij de hongersnood) of kwaadwillende mensen (bij de vervolging).

David kiest uiteindelijk voor de directe, korte maar uiterst felle straf uit Gods hand: de pest. Hij onderbouwt zijn keuze, zoals aangeduid, met een fraaie formulering: “Ik val liever in de

handen van de barmhartige God, dan in die van mensen.” Bij al zijn falen en gebrek, krijgt de koning hier iets heldhaftigs. Hij lijkt zijn eerdere fout nog een beetje goed te maken: hij verlaat de calculerende, controle-zuchtige houding, die hem ingaf om de volkstelling te houden, en kiest voor overgave en vertrouwen aan God als rechter, geloof in diens barmhartigheid bij het voltrekken van de onvermijdelijke straf. Het staat erg chic allemaal.

Het lijkt er echter op dat David ook hier ten diepste erg berekenend te werk gaat. Hij lijkt vooral zijn gezicht te willen redden. Maar het is een misrekening, zo blijkt al snel, en hij komt daar spoedig achter. Geconfronteerd met de gruwelen van de pest, beseft hij dat hij zijn hele omgeving, zijn hele volk heeft meegesleept in zijn val – ook vele onschuldigen. Met zijn poging om heldhaftig over te komen, heeft hij de gruwelijke dood van talrijke onschuldige volksgenoten op zijn geweten.

En David komt voor de tweede keer tot inkeer. Hij toont berouw en vraagt God om het zwaard in te trekken en dan maar David zelf rechtstreeks aan te pakken. Hier zien we David mijns inziens echt op zijn best. Deze tweede bekering is door en door oprecht, getuigt van een groot inzicht en van onversneden edelmoedigheid, die zelfopoffering niet meer uitsluit. In deze tweede bekering zien we David in zijn volle glorie, koning naar Gods hart, messiaanse gestalte.

Een verhaal met twee bekeringen, zou je kunnen zeggen. Nu gebeuren in de Bijbel echter alle dingen altijd in drieën. Als je hieraan gewend bent, vraagt je gevoel als lezer om een derde bekering. En die is er. De bekeerling in dit geval is echter niet David, maar ... God zelf. God zelf heeft berouw van wat hij het volk aanricht en roept zijn engel halt toe – trouwens al voordat David berouw heeft getoond. Als de engel op zijn verwoestende tocht met zijn zwaard wil toeslaan in Jeruzalem, wendt hij als het ware zijn blik met afschuw af, krijgt hij spijt van wat hij aanricht en beveelt hij de engel om zijn zwaard te laten zakken.

Het is één van die weinige maar glansrijke momenten waarop God zelf berouw heeft en omkeert op zijn schreden – en zo de eeuwige cirkel van misdaad en straf doorbreekt. En het is voor deze berouwvolle God dat David een monument bouwt, een heiligdom. Want als er één God is die het verdient op zo'n voetstuk geplaatst te worde, is het wel een God die zich door mededogen en compassie op andere gedachten laat brengen, een God die zich laat vormen en veranderen in de ontmoeting met zijn mensen.

Zo'n God, daar doe je het voor.